

מכהונה לעם

דבר־מה יסודי מתרחש בתחילת הפרשה; ביטוי לאחת התרומות הגדולות של היהדות לעולם, אף כי נדירה ההכרה בה.

עד כה עסק ספר ויקרא בעיקר בקורבנות, בטהרה, במקדש ובכהונה; כלומר הוא דיבר על מקום קדוש, על עבודת קודש, ועל אנשי עילית קדושים, אהרן ובניו, המשמשים בקודש. פתאום עכשיו, בפרק י"ט, פונה הכתוב אל מכלול העם ואל מכלול החיים: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, 'קְדוֹשִׁים תְּהִיוּ, כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה'' אֱלֹהֵיכֶם'" (ויקרא יט, א-ב).

פנייה כוללת זו היא יחידה במינה בספר ויקרא כולו. חז"ל למדו ממנה שמושה הכריז על המצוות שבפרק הזה באספה של העם כולו, מעין 'הקהל'. כל העם, לא רק אליטה, קבוצת כוהנים, מצטוו להיות קדוש. לאורך הפרק מתבהר כי החיים עצמם הם שנועדו להתקדש. הקדושה תתבטא באופן שבו העם מתלבש, זורע, עושה דין ומשפט, משלם שכר, מנהל עסקים. היא תתבטא בהגנה מיוחדת על הפגיעים בחברה – החירש, העיוור, הקשיש, הגר. בחברה הקדושה יאהב איש את רעהו, ולא יהיו נקם ונטירה.

אנו עדים פה, במילים אחרות, לדמוקרטיזציה של הקדושה. בכל החברות הקדומות היו כוהנים. בספרי בראשית

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

ושמות לבדם נזכרו כוהנים גויים ארבע פעמים: מלכיצדק בן זמנו של אברהם שתואר ככוהן לאל עליון; פוטיפר, חותנו של יוסף; כוהני מצרים, שיוסף הלאים את קרקעותיהם; ויתרו כוהן מדיין חותן משה. הכהונה לא הייתה ייחודית לעם ישראל, אך אצל כל העמים היא הייתה אליטה. בפרשתנו, לראשונה, אנו נתקלים בקוד קדושה המופנה אל העם כולו. כולנו מזומנים להיות קדושים.

האמת היא שהדבר אינו מגיע כהפתעה. הרעיון כבר נרמז קודם לכן, אף כי אינו נפרט לפרטיו. הדוגמה המפורשת ביותר לכך נמצאת במבוא לטקס כריתת הברית בהר סיני, כשה' מורה למשה לומר לבני ישראל "וְעַתָּה אִם שָׁמָעַתְּמוּ בְּקוֹלִי וְשָׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי, וְהָיִיתֶם לִי סֹגְלָה מִכָּל הָעַמִּים. כִּי לִי כָל הָאָרֶץ – וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מְמֻלָּכַת כְּהֹנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ" (שמות יט, ה-ו), כלומר ממלכה שכל נתיניה הם במובן מסוים כוהנים, ואומה שכולה קדושה.

הרמז הראשון לכך מופיע מוקדם הרבה יותר: בפרק הראשון בספר בראשית, במילים פְּבִירוֹת־הַמַּשְׁמָעוֹת "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, 'נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ'... וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ; זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם" (בראשית א, כו-כז). המהפכני בהצהרה זאת אינו הרעיון שאדם יכול להיות עשוי בצלם אלוהים: הרי כך בדיוק הוחשבו המלכים בערי־המדינה במסופוטמיה והפרעונים במצרים. הם נתפסו כנציגי האלים ובני דמותם על פני האדמה, ומכך הם שאבו את סמכותם. לא זה הוא המרכיב המהפכני; המהפכני הוא הצהרתה של התורה כי בצלם אלוהים עשויים לא חלק מבני האדם אלא כולם. כולנו, בלי קשר למעמדנו החברתי, לצבע עורנו, לתרבותנו ולאמונתנו, ברואים בצלם אלוהים וכדמותו.

מהפכה רעיונית זו עתידה הייתה, כעבור אלפי שנים, כאשר תובן, להיות התשתית הערכית של המערב: כבוד האדם כיסוד מוסד שאין לשלול, רעיון זכויות האדם, והביטויים המדיניים והכלכליים של רעיונות אלה: הדמוקרטיה הליברלית והשוק החופשי.

עקרונות אלה לא התנסחו, כמובן, בדעתם של בני תקופת המקרא. מושג זכויות האדם הוא תוצר של המאה ה-17. הדמוקרטיה לא יושמה במלואה לפני המאה העשרים. אבל הזרעים נטמנו בפרק א' של בראשית. לכך התכוון תומס ג'פרסון כשאמר, "אלוהים שנתן לנו את החיים נתן לנו את החירות. וכלום יכולות חירויותיה של אומה להיחשב בטוחות אם הסרנו את בסיסן האיתן היחיד, את האמונה שבלבבות כי חירויות אלו הן מתת האל?"¹

מעניין שכל שלושת המקורות שהזכרנו – בראשית א, שמות יט, ו וויקרא יט – מזוהים עם קולה הכוהני של התורה, עם "תורת כוהנים"². לכאורה, הכוהנים אינם שוויוניים. כולם בני שבט אחד, שבט לוי, ומשפחה אחת בשבט זה, צאצאי אהרן. אומנם, התורה מספרת שכוונתו המקורית של הקב"ה הייתה שהבכורות, אלה שניצלו ממכת מצרים האחרונה, יהיו המשרתים בקודש. השינוי נעשה רק אחרי חטא העגל, שרק הלויים לא השתתפו בו. אך בכל מקרה, גם לו היו כל הבכורות כוהנים, זו הייתה אליטה, מעמד השמור רק להם. רעיון השוויון, הדמוקרטיה של הקדושה, חשוב כל כך באמונת הייחוד, שהתורה מקפידה להשמיעו דווקא מן הקול הכוהני, הבלתי צפוי.

הסיבה לכך היא שהדת בעולם העתיק הייתה, מעצם מהותה, הגנה על ההיררכיה. התפתחות החקלאות והקמת יישובי הקבע הגדולים שבעקבותיה הובילו להיווצרותה של חברה מרובת:

שליט בקודקוד, סביבו חצר מלכות, תחתם אליטה מנהלית, ובתחתית ההמונים הנבערים שגויסו מפעם לפעם לעבודות כפייה ולעבודת הצבא.

מבנה זה של היררכיה אנושית עמד איתן משום שנאמנו השכילו להשתיתו על תפיסה דתית בדבר היררכיה שמיתית מקבילה. היווצרותה של היררכיה זו סופרה כמיתוס, סמלה הטבעי המוכר ביותר היה השמש, וייצוגה האדריכלי היה הפירמידות במצרים והזיקוראטים במסופוטמיה: מגדלים רחבים בבסיסם, צרים והולכים מקומה לקומה. האלים, סיפר המיתוס, לחמו ביניהם וכוננו סדר של שליטה ושל שעבוד. מרד נגד ההיררכיה הארצית, המעמדית, היה לפיכך שקול לניסיון לערער על המציאות היסודית של העולם. אמונה זו הייתה משותפת לכל התרבויות העתיקות, גם לאלו הקלאסיות. אריסטו סבר שיש אנשים שנולדו כדי לשלוט ואחרים שנולדו כדי להישלט. אפלטון בנה בספרו "המדינה" מיתוס שעל פיו החלוקה המעמדית קיימת משום שהאלים בראו חלק מהאנשים מזהב, אחרים מכסף, ואחרים מארד. זה היה "השקר האציל" שהחברה המעמדית נדרשה לספר לעצמה כדי להתגונן מפני ערעור מבפנים.

המונותאיזם סילק את התשתית המיתולוגית של ההיררכיה. אין סדר-כפיפות בין האלים מפני שאין אלים. יש רק אל אחד, בורא הכול. היררכיות מסוימות יתקיימו תמיד: צבאות צריכים מפקדים, סרטים צריכים במאים, ותזמורות – מנצחים. אבל אלו הן היררכיות תפקודיות, לא אונטולוגיות. אנשים אינם נולדים אליהן. על כן מרשים במיוחד למצוא את הביטויים הנחרצים ביותר לשוויון בתורה דווקא בעולמם של הכוהנים, שדווקא כן נולדו אל תפקידם הדתי.

הכול יכולים לחבוש את כתר התורה. ממזר תלמיד-חכם, אמרו חז"ל, גדול מכוהן-גדול עם-הארץ: לא הייחוס קובע אלא הלימוד. מתוך ההפכה, אסון חורבן המקדש, קמו חז"ל ויצרו מערכת דתית וחברתית שקירבה את עמנו אל אידיאל "ממלכת כוהנים וגוי קדוש" יותר מאי פעם. הזרע נטמן דורות רבים קודם לכן, בפתיחת פרשת קדושים: "דְּבַר אֵל כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶמְרָתָם אֲלֵהֶם, 'קְדוֹשִׁים תְּהִיוּ, כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם'".

הקדושה שייכת לכולנו כאשר אנו הופכים את חיינו לעבודת ה', ואת החברה שאנו חיים בה – לבית לשכינה. אלה הם חיי המוסר המתקיימים בממלכת הכוהנים: עולם שבו אנו שואפים להתקרב אל האלוהים על ידי התקרבות, בצדק ובאהבה, אל אחינו בני האדם.

שאלות לשולחן שבת

- מהו לדעתכם מובנה של הקדושה? איך ומתי אנו יכולים להיות קדושים בחיינו?
- האם הכוהנים והלויים קדושים יותר משאר העם? ומה באשר לרבנים ולתלמידי חכמים?
- האם לדעתכם כדי שנהיה שווים, לכולנו צריכה להיות אותה מידה בדיוק של עושר? איך מנסה היהדות להבטיח שנהיה שווים באמת?

1 .Notes on the State of Virginia, Query XVIII

2 כמובן, הקריאה לשוויון נישאת ברמה בקול הנבואי במקרא. כל הנביאים מתחו ביקורת חריפה על בעלי השררה המשתמשים בכוחם לדעה ועל ניצול העניים והחלשים. המיוחד הוא שהקריאה לקדושה-לכול, למלחמה בעוני ולהגבלת העבודות נשמעת גם בקול הכוהני, הקול ההלכתי-מעשי, זה שלכאורה נושא את דברה של האליטה.

השוויון בתורה, וביהדות בכלל, איננו שוויון בעושר. היהדות איננה קומוניזם. גם אין זה שוויון בכוח: היהדות איננה אנרכיזם. זהו ביסודו שוויון של כבוד, כבוד האדם. כולנו אזרחים שווים במדינה שריבונה הוא אלוהים. זה שורש המבנה החברתי-כלכלי המוצג בספר ויקרא ומארגן סביב המספר שבע, סימנו של הקדוש. כל יום שביעי הוא זמן של חופש. בכל שנה שביעית, תנובת השדות שייכת לכול, עבדים עברים משתחררים וחובות נשמטים. בכל שנה חמישים, כתום שבע שביעיות שנים, נחלת האבות חוזרת לבעליה המקוריים. מערכת זאת מצמצמת את האי-שוויון שהוא תוצאתו הבלתי-נמנעת של החופש. הגיונם של כל הדינים הללו הוא התובנה הכוהנית כי אלוהים, בורא הכול, הוא בסופו של דבר גם אדון הכול: "וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצִמְתָּהּ. כִּי לִי הָאָרֶץ, כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אִתָּם עִמָּדִי" (ויקרא כה, כג). לאלוהים יש משום כך הזכות, ולא רק הכוח, לשים לאי-שוויון גבולות. אסור להגיע לידי כך שכבודו של אדם יישלל ממנו לגמרי בשל חוסר-כול מוחלט, עבדות שאין לה סוף, או חובות שלעולם אינם נשמטים.

אך המרשים באמת הוא מה שקרה אחרי תקופת המקרא ואחר חורבן בית שני. לנוכח אוכדנה של כל תשתית הקודש – המקדש, הכוהנים, הקורבנות – תרגמה היהדות את "העבודה", עבודת המקדש, למונחי חיי היומיום של היהודים מן השורה. בתפילה, כל יהודי נעשה כוהן המקריב קורבנות. בתשובה, הוא נעשה כוהן גדול המכפר על חטאיו ועל חטאי עמו. כל בית כנסת, בארץ ישראל וגם מחוצה לה, נעשה מקדש מעט, רסיס מן המקדש בירושלים. כל שולחן נעשה מזבח, וכל מעשה של צדקה ושל הכנסת אורחים – מעין קורבן.

לימוד התורה, שהיה תחום מומחיותו של הכוהן, נעשה זכות וחובה לכול. לא כל אחד יכול לענוד את נזר הכוהן, אך